

tijdschrift

KRISIS

no. 27

Achterhuis:

macht en sociale gelijkheid

Foucault, Habermas en TBR

Disciplineren en verzet

VOOR
filosofie

De latere Foucault en zijn moraal

Paul Veyne

Foucault onderging uiteindelijk een net zo levendige verlokking van de grieks-romeinse oudheid als zijn leermeester Nietzsche. Bewondering brengt een onbevangenheid en onevenredigheid mee waar intellectuelen, dat ras van ressentiment, gewoonlijk een afkeer van hebben; zo was ik verbaasd op een dag Foucault van z'n werktafel te zien opstaan om naïef tegen me te zeggen: "Vind je niet dat bepaalde meesterwerken van een verpletterende superioriteit zijn boven andere? Neem nu het verschijnen van Oedipus, die zich de ogen heeft uitgestoken, aan het einde van het stuk van Sophokles...". We hadden het nooit over *Koning Oedipus* gehad, we spraken nauwelijks over literatuur en deze schijnbare vraag drukte een onverhoedse emotie uit die niet om een antwoord vroeg. Evenzo beperkten de lofzangen op René Char, die we beurtelings hielden, zich tot het goede fatsoen van twee regels. Maar toen hij, om z'n laatste twee boeken te schrijven, in de klassieke literatuur dook, ondervond Foucault daar een voortdurend en merkbaar plezier van, en nog hoor ik hem zeggen, met het vereiste lakonisme, dat de brieven van Seneca zulke grootse teksten waren. En inderdaad is er wel iets van een affiniteit tussen de zwierigheid van het individu Foucault en die welke de grieks-romeinse oudheid kenmerkt. Over het geheel is die antieke elegantie voor Foucault in het geheim het beeld geweest van een kunst van leven, van een mogelijke moraal; gedurende z'n laatste jaren, toen hij met de stofcijnen bezig was, dacht hij veel na over zelfmoord: "maar ik zal er niet over spreken: als ik het doe, dan zal men het wel zien"; z'n dood was er zo ongeveer gelijkwaardig aan, zoals we zullen zien. Alleen vormde Foucault zich van moraal zo'n speciaal begrip, dat het probleem er ligt: was er voor Foucault wel een moraal mogelijk, binnen zijn filosofie?

We schrijven hem hier natuurlijk niet het project toe om de stofcijnse moraal van de Grieken te hebben willen herstellen. In het laatste interview dat het leven hem toestond te geven, heeft hij zich zeer precies uitgedrukt: men zal nooit de oplossing van een aktueel probleem vinden in een probleem dat, in een andere tijd gesteld, alleen maar op een bedriegelijke wijze hetzelfde kan zijn. Hij heeft er nooit over gedacht in de seksuele ethiek van de Grieken een alternatief voor de christelijke ethiek te zien, verre van dat. Er zijn, door de

eeuwen heen, geen analoge problemen, noch van de natuur, noch van de rede; de eeuwige wederkeer is ook een eeuwige scheiding (hij zou deze uitdrukking van René Char gewaardeerd hebben) en er bestaat slechts een opeenvolgende hernieuwing van waardeoordelen. In een eeuwigdurende *new deal* worden de kaarten onophoudelijk door de tijd opnieuw geschud. De affiniteit van Foucault met de antieke moraal bepaalt zich tot de moderne herverschijning van één enkele kaart in een ronde waarbij de kaarten heel anders gegeven zijn; het is de kaart van het werken aan zichzelf door zichzelf, die van een esthetisering van de persoon, dwars door twee soorten moraal en twee samenlevingen heen, die onderling zeer verschillend zijn.

Moraal zonder de pretentie universeel te zijn. Foucault was een krijgsman, zoals Jean-Claude Passeron tegen me zei, iemand van de tweede functie (volgens de tripartite structuur van Dumézil: soevereiniteit, krijgshaftigheid, vruchtbaarheid (vert.)); een krijgsman is iemand die aan de waarheid voorbij kan gaan, die alleen maar reeds ingenomen posities kent, de zijne en die van de tegenstander, en die genoeg energie heeft om te vechten zonder van z'n gelijk overtuigd te moeten zijn om zich gerust te weten; "elke ademhaling doet het voorstel van een heerschappij", schrijft ook Char. De loop van de geschiedenis bevat geen eeuwige problemen, essentie of dialektiek; men vindt er slechts waardeoordelen die van de ene tot de andere cultuur en zelfs van het ene tot het andere individu verschillen: waardeoordelen die, zoals hij graag herhaalde, noch waar noch onwaar zijn: ze zijn er, dat is alles, en een ieder is de patriot van z'n eigen waarden. Dat is zo ongeveer het omgekeerde van het kollektieve fatalisme van Spengler. Zal de toekomst onze waarde wel weer uitwissen; het verleden, hun genealogie zonder vorstenhuis, heeft ze reeds onbevoegd verklaard. Maar dat is niet belangrijk: ze zijn ons vlees en bloed zolang ze deel uitmaken van onze aktualiteit. In z'n eerste kollege van het jaar 1983 aan het Collège de France stelde Foucault tegenover een "analytische filosofie van de waarheid in het algemeen", zijn eigen voorkeur "voor een krities denken dat de vorm aan zou moeten nemen van een ontologie van ons zelf, een ontologie van de aktualiteit"; hij ging die dag zover dat hij zich beriep op "die vorm van reflexie die vanaf Hegel tot aan de Frankfurter Schule, via Nietzsche en Max Weber loopt". We moeten ons hoeden deze analogie, die een beetje teveel met deze specifieke gelegenheid verbonden is, te ver door te voeren, maar we kunnen er twee dingen uit vasthouden. De boeken van Foucault zijn, letterlijk genomen, de boeken van een historicus, op z'n minst in de ogen van diegenen die hebben toegegeven dat iedere geschiedschrijving interpretatief is; maar Foucault zou niet alle boeken van historici geschreven hebben. Want de historie, die interpretatie, heeft als tweede programma dat het een complete inventaris is. Welnu Foucault speelde alleen de rol van historicus in die kwesties waar het verleden de gene-

alogie bevat van onze aktualiteit. Op dit laatste woord zou de nadruk moeten blijven vallen. Er is geen relativisme meer, vanaf het moment dat men ophoudt waarheid en tijd tegenover elkaar te stellen of, evenzo, zijn en tijd met elkaar te identificeren: wat zich zowel tegenover tijd als eeuwigheid stelt, dat is onze waarde stellende aktualiteit. Wat maakt het uit dat de tijd verloopt en met z'n grens onze waardeoordelen uitwist? Geen enkele krijgsman is ooit in z'n patriotisme geschokt geweest door het idee dat, als hij aan de andere kant van de grens geboren was, z'n hart voor het andere kamp had geklopt.

De filosofie van Nietzsche, zo herhaalde Foucault graag, is niet een filosofie van de waarheid, maar van het waar noemen. Voor een krijgsman zijn waarheden nutteloos en het is nog te veel om te zeggen dat ze ontoegankelijk zijn; als ze ingegeven zouden moeten zijn door een gelijkenis of analogie met de dingen, dan zou men kunnen wanhopen, zoals Heidegger deed op een moment van z'n traject, ze ooit aan te treffen. Maar terwijl ze geloven de waarheid van de dingen te zoeken, komen mensen tot niets anders dan zich de regels te stellen, volgens welke men geacht zal worden iets waar of onwaar te noemen. Op die manier is het weten niet alleen verbonden met machtsverhoudingen, een wapen tot macht of zelf een vorm van macht en weten tegelijkertijd: het is niet anders dan macht, op een radikale wijze, want men kan niets waar noemen anders dan onder de verplichting van regels die door een geschiedenis, waarvan de individuen tegelijkertijd zowel de handelende personen als de slachtoffers zijn, op een of andere dag zijn opgelegd. Aldus verstaat men onder waarheden niet, ware proposities, die men kan ontdekken of aanvaarden, maar het geheel van regels die het toelaten proposities uit te spreken en te herkennen, die men voor waar houdt.

Men zal het er over eens zijn dat een filosofie van de krijgsman dichter in de buurt komt van een filosofie van het handelend histories personage dan van een fatalisme. Omstreeks 1977 schreef Foucault in *Le Monde*, bij gelegenheid van iets dat ik liever wens te vergeten, iets, wat minder waard is vergeten te worden: dat de vrijheden en de rechten van de mens zekerder gefundeerd zijn in het handelen van mannen en vrouwen die vastbesloten zijn om die aan de macht te brengen en te verdedigen, dan in de leerstellige bevestiging van de rede of de kantiaanse imperatief. Het ging hierbij natuurlijk om een afwijzing van het overschatten van de filosofie: Foucault geloofde nauwelijks dat de diskursieve praktijk van een tijdperk z'n geprivilegerde plaats vond in superstructuren en kanonieke teksten, en dat de instituering van de atoom-terreur voort zou hebben kunnen komen uit een ongelukkige stelling van Descartes. Maar het ging hier om meer: de overtuiging, die elders wordt gefundeerd, van de ijdelheid van rationalisaties en spitsvondigheden. Het is drie of vier jaar geleden dat wij in het appartement van Foucault naar een te-

levisiereportage keken over het israelies-palestijnse konflikt; op een gegeven moment werd aan een strijder van één van beide kampen (het is totaal onverschillig te zeggen uit welk) het woord toebedeeld. Welnu die man hield een ander ver- toog dan dat men gewoonlijk hoort in politieke diskussies: "ik weet maar één ding", zei deze partizaan, "dat is dat ik het land wil terugwinnen van mijn voorouders. Dat wil ik al vanaf het moment dat ik volwassen begon te worden; ook al weet ik niet waar die drang vandaan komt, hij valt niet te ontkennen". "Daar hebben we het dan eindelijk", zei Foucault tegen me, "alles is hiermee gezegd en er valt niets meer aan toe te voegen".

Elk waardeoordeel van de wil tot macht, of elke diskursieve praktijk (zij die geleerder zijn zullen de relatie van Nietzsche en Foucault op dit punt wel preciseren), is gevangen in zichzelf en niet anders dan met dit soort draden is het, dat de wereldgeschiedenis is samengeweven; de griekse waardering van het genot boven die van de sekse maakte, dat de Grieken geen ander objekt ontmoetten dan dit genot, waarbij de sekse van de partner onverschillig bleef. Men kan zich voorstellen hoezeer deze filosofie die, zoals men zegt, aan mensen hun redenen om te vechten ontnemt, omdat zij zelf het is die strijdt terwijl aan de rede ervan voorbij wordt gegaan, onpopulair zou hebben moeten zijn. Dat is zij niet geweest, wat te danken is aan twee misvattingen: het miskennen van het transcendentale nivo van Foucaults kritiek, en het inlassen van een negatief moment dat het ten laatste mogelijk zou maken te geloven wat men wenste en zich in het goede kamp te scharen.

Datgene wat men een kultuur noemt, heeft geen enkele eenheid van stijl; het is een wirwar van nauwkeurig interpreteerbare diskursieve praktijken, een chaos van precisie. Maar al deze praktijken hebben gemeenschappelijk dat ze tegelijkertijd empiries zijn en transcendentiaal: empiries en dus altijd overstijgbaar, transcendentiaal en dus konstituerend voor zolang ze niet worden uitgeveegd (en de duivel weet met welke kracht deze "vertogen" zich dan doen gelden, daar ze immers de *mogelijkheidsvoorwaarden* zijn van elke handeling). Foucault wees niet af dat men hem zeggen liet dat het transcendentale histories was. Deze mogelijkheidsvoorwaarden graveren iedere realiteit binnen een grillig gevormde veelhoek, waarvan de contouren zich nooit voegen naar de wijde plooi van een welgeronde redelijkheid; deze miskende grenzen gaan door voor de rede zelf, zij schijnen gegraveerd in de volheid van welke rede, essentie of werkzaamheid dan ook. Ten onrechte, want konstitueren dat is altijd tevens uitsluiten; er is altijd een leegte rondom, maar wat voor leegte? Niets, een niet, een eenvoudige manier om de mogelijkheid op te roepen van veelhoeken die anders zijn uitgesneden, op andere momenten van de geschiedenis, een eenvoudige metafoer.

Als Foucault het dus had over deze beweging van uitsnijding

of, zoals hij zei, van verdunning, en ook over de Grote Op-sluiting onder Lodewijk XIV, gevangenissen, etc., dan leek hij het over dezelfde zaak te hebben, en een opwindende zaak, die ook inderdaad Foucault als individu passioneerde. Maar het transcendentale nivo ervan werd door veel lezers een beetje vergeten; het doel van de filosoof Foucault was immers niet om het voor de doen alsof, bijvoorbeeld, de moderne staat gekarakteriseerd wordt door een groot gebaar van afzondering en van uitsluiting, meer dan door integratie, wat natuurlijk boeiend zou zijn om te bediskussiëren: z'n doel was om aan te tonen dat elk gebaar, zonder uitzondering, of dat nu van de staat komt of niet, nooit het universalisme van een ratio vervult en altijd een leegte buiten laat, zelfs dan ook wanneer dit gebaar er een is van omsluiting en integratie. Evenzo, toen Kant sprak van de transcendentale konstituering van ruimte en tijd, nodigde hij ons niet uit om daartoe over te gaan: het zou eerder moeilijk zijn als wij buiten ons weten om er niet toe over zouden gaan.

De andere algemenere misvatting heeft betrekking op deze fameuze leegte; men heeft het zich zo voorgesteld alsof de eindigheid van elke diskursieve praktijk alleen maar empiries was, met als gevolg dat de metaforische leegte voor sommigen tot reële ruimte is geworden, bevolkt door alle uitgesloten, verworpen en leprozen, en gonzend van alle verboden of onderdrukte woorden. De historische taak werd aldus, hen het woord terug te geven: een rationaliteit van de ontkenkende tegenspraak herstelde ten laatste een bemoedigende filosofie, die aan onze goedgeunstige gevoelens een redelijke grond verschafte. En toch, als er iets is wat het denken van Foucault onderscheidt van dat van sommige anderen, dan is het wel het vaste voornemen om niet een nodeloze herhaling te zijn, om niet onze illusies te verdubbelen, om niet de grond te verschaffen voor de uiteindelijke waarheid van wat elkeen wenst te geloven, om niet te bewijzen wat is of in alle redelijkheid zou moeten zijn. Ziedaar, iets uiterst zeldzaams, een filosofie zonder *happy end*; niet dat het slecht afloopt: er loopt niets 'ergens op af'; aangezien er evenmin een eindpunt is als een oorspronkelijk begin. Onder de grote denkers van deze eeuw is het de oorspronkelijkheid van Foucault geweest dat hij niet weer onze eindigheid tot de grondslag van nieuwe zekerheden heeft gemaakt.

Authentieke schildering van de wereldgeschiedenis, evidente weergave van een tijd die alles uitvlakt; met dat al zullen we doorgaan met niets te zien en Kant te herlezen... De filosofie van Foucault is tegelijk bijna triviaal en paradoxaal. Foucault geeft het zichzelf toe z'n eigen voorkeuren niet te kunnen rechtvaardigen; hij kan zich niet beroepen op een menselijke natuur, noch op een ratio, noch op een functionalisme, noch op een essentie, noch op een overeenstemming met een objekt. We staan er wat dat betreft zonder twijfel allemaal hetzelfde voor. Maar, wanneer er over smaak en waarde-

oordeel niet meer geredeneerd kan worden, waartoe heeft hij dan nog boeken over geschiedenis, wellicht over moraal en zeker over filosofie geschreven? Omdat een weten ook een kunnen-doen is: wat zich doet gelden en wat men oplegt, het vloeit niet uit de natuur der dingen voort; toch heeft het z'n grens: die van de aktualiteit.

Het is de bestemming van de filosofie die hier op het spel staat. Waartoe dient zij? Om nog eens te herhalen waarvan de mensen al meer dan overtuigd zijn? Maar, ondanks datgene wat rechtvaardigende filosofieën verklaren, geeft het spektakel van het verleden geen andere ratio in de geschiedenis te zien dan die van de strijd van mensen om dat wat, zonder twijfel noch waar noch onwaar, zich opdringt om waar genoemd te worden; als het er zo voorstaat, dan heeft een filosofie maar één mogelijk gebruik: strijd te voeren; niet die van eergisteren: de strijd van het heden. En daartoe moet zij beginnen met genealogies aan te tonen dat er geen andere waarheid van de geschiedenis is dan dit gevecht. Vóór de krijg, tégen patriottistische leugenpropaganda.

Hier doet zich een karakteristiek voor van het werk van Foucault die weinig is opgemerkt, een filosofies gefundeerde elegantie, die voelbaar was in z'n konversatie, waar woede niet van was uitgesloten, wel echter verontwaardiging. Foucault heeft nooit geschreven: "Mijn politieke of sociale voorkeuren zijn de ware en de goede" (wat hetzelfde is, zoals we weten dankzij Heidegger); hij heeft evenmin geschreven: "De voorkeuren van mijn tegenstanders zijn onwaar"; al z'n boeken houden eerder het volgende in: "De redenen waar mijn tegenstanders hun aanspraak dat hun voorkeur de ware is op baseren, berusten genealogies gezien nergens op"; Foucault bestreed andermans keuzes niet, maar de rationalisaties die de ander aan z'n keuze toevoegde. een genealogiese kritiek zegt niets. "Ik heb gelijk en de anderen hebben ongelijk", maar alleen: "Die anderen hebben ongelijk er aanspraak op te maken dat ze gelijk hebben". Een waar krijgsman kent, bij gebrek aan verontwaardiging, woede, *thumos*. Foucault bekommerde er zich niet om z'n overtuigingen te funderen; het was hem genoeg om ze te willen. Te redetwisten zou een zich vernederen geweest zijn, zonder belang voor de zaak.

Mensen kunnen het net zo min nalaten om waardeoordelen te geven en voor hun waarden te vechten als om adem te halen. Foucault poogt dus één van z'n voorkeuren te doen laten gelden, en van de Grieken te hernemen wat hem aktueel toeschijnt; hij maakt hiermee geen aanspraak gelijk of ongelijk te hebben, maar hij zou willen winnen en hij hoopt daarmee in het heden te staan. De aktualiteit beperkt immers de mogelijke voorkeuren. Max Weber, ook een nietzschiaan, had mooi roepen: "Nu er toch geen waarheid is die op waarden betrekking heeft en de hemel is gescheurd: laat een ieder vechten voor z'n goden en, een nieuwe Luther, met beslistheid zondigen". De vijandelijke posities zijn echter niet net zo makkelijk omkeerbaar als

Weber dacht; de aktualiteit is nooit willekeurig. Filosoof zijn, dat is een diagnose van aktuele mogelijkheden opstellen en er de strategiese kaart van schetsen. Met de geheime hoop de keuzes van de strijd te beïnvloeden. Opgesloten in z'n eindigheid, z'n tijd, kan de mens niet zomaar, wanneer dan ook, van alles denken; ga de Romeinen maar eens vragen de slavernij af te schaffen of over een internationaal evenwicht na te denken. Er komt een herinnering bij me op die dateert van 1979; in dat jaar begon Foucault z'n kollege ongeveer in deze bewoordingen: "Ik ga enkele aspecten beschrijven van de kontemporaine wereld en z'n regeerbaarheid; dit kollege zegt u niet wat u moet doen of tegen wie u zich moet keren, maar het voorziet u van een kaart; het zegt u dus: als u in deze of gene richting wil aanvallen, wel, dan is er hier een knoest van verzet en, daar, een mogelijke doorgang". Foucault voegde er nog het volgende aan toe, waarvan ik de precieze betekenis veronachtzaam: "Wat mij betreft, ik zie niet, tenminste voor het moment, welke kriteria het zouden veroorloven te beslissen waartegen men zich te weer zou moeten stellen, behalve misschien esthetiese kriteria". Deze laatste woorden moeten niet misbruikt worden, zij kunnen niet anders zijn dan een bekentenis van onwetendheid of een distantiëring ten aanzien van de overtuigingen van veel van z'n toehoorders. Meer nog is er hier misschien een vaag voor gevoel van datgeen, wat z'n grote thema zou zijn in het jaar van z'n dood: niet die esthetiese kriteria maar het idee van een stijl van bestaan.

Want, in *Het gebruik van de lust* en in *De zorg voor zichzelf* is de diagnose van de aktualiteit ongeveer zo: in de moderne wereld lijkt het onmogelijk geworden een moraal te funderen. Er is geen natuur of rede meer, waaraan men zich kan conformeren, geen oorsprong meer, waar nog een authentieke relatie mee kan worden aangegaan (het geval van de poëzie, zou ik zeggen, staat apart); traditie of dwang zijn niet meer dan feitelijkheden. Laten we ondanks dat alles niet geloven aan krisis of dekadentie; de aporiën van het filosofies commentaar hebben gewone stervelingen nooit erg geschokt. Wat blijft is, dat deze gewone stervelingen personen zijn, in tweeën gesplitste wezens die een bewustzijnsrelatie, of een relatie van zelfkennis hebben met zichzelf. Dat is waar Foucault het op aan laat komen.

Het idee van een stijl van bestaan heeft een grote rol gespeeld in de gesprekken en zonder twijfel in het innerlijk leven van Foucault, gedurende de laatste maanden van een leven waarvan hij alleen wist dat het bedreigd werd. "Stijl" wil hier niet zeggen onderscheiding; het woord moet in de zin van de Grieken genomen worden, voor wie een kunstenaar aanvankelijk een ambachtsman was en een kunstwerk, een werkstuk. De griekse moraal is zeer wel aan haar einde en Foucault achtte het even weinig wenselijk als mogelijk om haar weer op te wekken; maar een bijzonderheid van deze moraal, te weten

het idee van een bewerking van het zelf aan zichzelf, leek hem in staat te zijn een aktuele zin te hernemen, op de manier van één van die zuilen van heidense tempels die men soms ziet hergebruikt in meer recente bouwwerken. Men zou enkele verwachtingen van deze diagnose kunnen koesteren: het ik, dat zichzelf neemt als een werk dat voltooid moet worden, zou een moraal kunnen onderhouden die noch de traditie noch de rede meer ondersteunt; als kunstenaar van zichzelf zou het een autonomie genieten waar de moderniteit niet meer aan voorbij kan gaan. "Alles is verdwenen", zei Medea, "maar één ding blijft me over: mijzelf". Kortom, als het ik ons verlost van het idee dat er tussen moraal en samenleving, of dat wat men zo noemt, een analytische of noodzakelijke verbintenis bestaat, dan is het niet meer nodig de Revolutie te verwachten, om te beginnen ons te verwerklijken: het ik is de nieuwe strategiese mogelijkheid.

Foucault, die de zaken groot wist aan te pakken, pretendeerde even zo goed niet een van top tot teen gewapende moraal te leveren; zijn akademiese ondernemingen leken hem, met de aloude filosofie te hebben afgedaan. Maar hij stelde een uitweg voor. De rest van z'n strategie heeft hij met zich meegenomen. Maar hij zou er in geen geval aanspraak op hebben gemaakt een ware of definitieve oplossing te hebben aangedragen; want de mensheid is voortdurend in beroering; zodanig dat elke aktuele oplossing spoedig onthult dat ook zij gevaren in zich bergt; iedere oplossing is al gauw onvolmaakt. En zo zal het altijd zijn: filosoof is diegene die, bij elke nieuwe aktualiteit, het nieuwe gevaar diagnosticeert en een nieuwe uitweg toont. Met deze geheel nieuwe opvatting van filosofie heeft de klassieke waarheid afgedaan, terwijl, uit de moderne historicistische verwarring, zich het idee vrijmaakt van de aktualiteit (1).

Foucault voelde geen angst voor de dood; hij zei dat soms tegen vrienden, wanneer het gesprek op zelfmoord terecht kwam, en de gebeurtenissen hebben bewezen, ofschoon op een andere manier, dat het geen grootspraak was. De antieke wijsheid was hem nog op een andere manier persoonlijk geworden; gedurende de laatste acht maanden van z'n leven heeft het redigeren van zijn twee boeken de rol gespeeld welke de filosofiese schrijftuur en het dagboek speelden in de antieke filosofie: dat van een bewerking van het zelf aan zichzelf, een zelfstylering (hijzelf heeft toendertijd, in het 5e nummer van *Corps écrit*, over dit vraagstuk een knappe studie geschreven). Tijdens deze acht maanden, heeft men hem vasthoudend zien werken om z'n twee boeken te schrijven en te herschrijven, om die langlopende schuld ten aanzien van zichzelf te vereffenen; hij sprak me zonder ophouden over die boeken of liet me vertalingen nakijken, hij klaagde echter over een onophoudelijke lichte koorts en een hardnekkige hoest die hem afremden; hij liet me, uit hoffelijkheid, adviezen vragen aan mijn

vrouw, die arts is en die er niks mee aan kon maar ... Maar hij wist het.

"Je zou eens een keer goed rust moeten nemen", zei ik hem, "die griekse en latijnse studies hebben je uitgeput". "Ja, maar hierna", antwoordde hij, "eerst moeten die twee boeken af".

Terugblikkend, beneemt z'n houding de adem. Was het niet een andere traditie van antieke filosofen om levende *exempla* te bieden. Dit alles eindigt ermee voor mij uiteen te barsten in een visuele hallucinatie (2) op de dag zelf van Foucaults dood, net een paar minuten voor ik ervan hoorde van Maurice Pinguet, die me belde uit Tokyo, waar de japanse radio niet nieuws dadelijk bekend had gemaakt.

De mens is een wezen dat zin geeft en dat soms ook esthetiseert. Een jaar voor z'n dood had Foucault op een dag aanleiding te spreken over het plechtstatig stervensritueel zoals dat in de middeleeuwen en nog tot in de 17e eeuw in acht werd genomen; de stervende die, omgeven door allen die hem nastonden, hen vanaf het sterfbed z'n lessen gaf. De historicus Philippe Ariès betreurde het dat in onze tijd zo'n belangrijk ritueel van sociale integratie in onbruik geraakt was; Foucault, hem speet het niets en hij heeft het volgende geschreven: "Ik verkies de zoete droefheid van de verdwijning boven dit soort ceremonieel. Het zou iets van een hersenschim hebben om, in een nostalgies verlangen, praktijken te willen reaktualiseren die geen enkele zin meer hebben. Laat ons liever zin en schoonheid trachten te geven aan de uitwissing door de dood".

Noten

- 1 Hij zei me op een avond, toen we het hadden over de waarheid van de mythe, dat het, volgens Heidegger, de grote vraag was te weten wat de grond van de waarheid was; volgens Wittgenstein, te weten wat men zei als men iets waar noemde; "maar, volgens mij", zo vervolgde hij woordelijk (want ik heb z'n uitspraak toen genoteerd), "is de vraag: vanwaar komt het dat de waarheid maar zo weinig waar is?".
- 2 Ik bevond me toen op de snelweg; de laatste berichten over de gezondheid van Foucault waren slecht, mijn vrouw had me verteld dat de artsen niet meer schenen te weten wat ze moesten doen en dat de behandeling nauwelijks overeenstemde met de officiële diagnose van z'n ziekte. Plotseling zie ik dat ik met een hevige vaart gepasseerd word door een zware auto, met een vrolijke groene kleur, assen die langer zijn dan het chassis en dikke banden; deze auto, die van een weinig algemeen model was, had aan de achterkant een groot rechthoekig raam waardoor men naar binnen kon zien. Op het moment dat ze me passeerde, herkende ik in de bestuurder Foucault, die, verbaasd, heftig z'n scherpe profiel naar me toedraaide en met z'n dunne lippen naar me glimlachte. Ogenblikkelijk drukte ik het gaspedaal in om bij hem te komen, maar liet m'n voet bijna meteen weer opkomen, wel bemerkend dat deze inspanning dubbel nutteloos was: de groene auto was te snel en bovenal had zij niet het voorkomen van een waarneming, maar het parfum

van hallucinatie. Zij verdween in de verte of hield op te bestaan, ik zou niet weten. Ik had zelfs niet begrepen dat haar achterruit die van een begrafeniswagen was; het is, lange maanden later, een vriend die me daarop opmerzaam heeft gemaakt. Daarentegen was de dubbele betekenis van die inhaalmanoeuvre me meteen duidelijk; Foucault ging daarheen, waarheen we allemaal gaan en, in z'n boeken over de antieke liefde, ging hij een heel stuk verder dan ik.